

نشست نگرشی نو به عرفان عملی شیعی

آیت‌الله شیخ علی رضایی تهرانی

دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی

۱۳۸۹/۱۲/۱۵ هجری شمسی

۱۴۳۲/۰۴/۰۱ هجری قمری

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

معنای واژه عرفان

واژه عرفان از نظر این جانب، حداقل دارای چهار یا پنج اطلاق و معنا است:

۱. عرفان به معنای عمل خارجی:

گاهی عرفان به مجموعه‌ای از اعمال و مناسک خارجی اطلاق می‌شود. در این معنا، حتی افرادی که اهل سیروس‌سلوک نیستند یا بی‌سوادند (و بسیاری از سالکان تاریخ بی‌سواد بوده‌اند) نیز اهل عرفان محسوب می‌شوند.

۲. عرفان به معنای علم:

این معنا خود به دو نوع تقسیم می‌شود:

علم حضوری:

در این حالت، عرفان به مشاهدات، مکاشفات و ادراکات حضوری اهل طریق اشاره دارد. این نیز به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱. مشاهدات سالکانه

۲. مشاهدات عارفانه (که به انسان کامل اختصاص دارد و اهل معرفت برای آن تفاوت قائل‌اند).

علم حصولی:

این نوع عرفان نیز به دو بخش زیر تقسیم می‌شود:

۱. عرفان نظری:

تبیین جهان‌شناسی و دیدگاه اهل معرفت به عالم و آدم است.

۲. عرفان عملی:

دانشی است که مسیر سیروس‌سلوک، رسیدن انسان به خدا، و آداب مربوط به این مسیر را تشریح می‌کند.

عرفان نظری و عرفان عملی

در گذشته، تدریس عرفان نظری در حوزه‌ها روند مشخصی داشت. به‌عنوان نمونه:

۱. در ابتدا، کتاب مختصری مانند اشعة‌اللمعات جامی تدریس می‌شد.

۲. سپس به تمهیدالقواعد اثر ابن ترکه پرداخته می‌شد.

۳. بعد از آن، کتاب فصوص‌الحکم اثر جناب ابن عربی به همراه شرح قیصری مطالعه می‌شد.

۴. مرحله بعدی شامل تدریس مصباح‌الانس ابن فثاری بود.

۵. پس از آن، موضوعات مرتبط با علم حروف و اعداد مورد توجه قرار می‌گرفت.

۶. نهایتاً، وارد مرحله مطالعه فتوحات می‌شدند.

در بخش عرفان عملی نیز کتاب منازل السائرین نوشته خواجه عبدالله انصاری مورد توجه بود. این کتاب چند شرح دارد که معروف‌ترین آن‌ها شرح ملا عبدالرزاق کاشانی است.

نقد روش‌های آموزشی اخیر

در سال‌های اخیر، به‌جای منازل السائرین، کتاب‌های دیگری در حوزه علمیه تدریس شده است. به‌عنوان مثال، مرحوم علامه طباطبایی (رحمت‌الله‌علیه) کتاب سیروسلوک منسوب به علامه بحرالعلوم را به‌دفعات تدریس کرده‌اند. باین‌حال، این آثار برای آموختن علم عرفان عملی مناسب نیستند و دارای اشکالات متعددی‌اند. یکی از مهم‌ترین این ایرادات، جامع نبودن این کتاب‌ها است.

طرحی نو در عرفان عملی شیعی

ضرورت طرح نوین در عرفان عملی

از گذشته، این‌جانب معتقد بودم که علم عرفان عملی نیازمند یک نگرش نوین است. بر همین اساس، اقدام به تألیف یک اثر جامع در حوزه عرفان عملی، بر پایه این نگرش کردم که نتیجه آن، شکل‌گیری یک کتاب با این نگاه جدید بود.

ویژگی‌های نگاه نوین

این رویکرد جدید دارای چندین ویژگی برجسته است:

۱. جامعیت:
این طرح تمامی ابعاد عرفان عملی را پوشش داده و هیچ بخش مهمی را نادیده نمی‌گیرد.
۲. شیعی بودن:
این اثر از دیدگاه شیعی نگاشته شده است، چراکه پیش‌ازین، طرح جامعی برای عرفان عملی با نگاه شیعی وجود نداشت.
۳. استناد:
تمامی مطالب این تحقیق مستند به متون دینی، شامل آیات قرآن و روایات، ارائه شده‌اند.
۴. پیراستگی:
این تحقیق از مطالب ضعیف و مواردی که باعث تخریب چهره عرفان می‌شوند، به‌طور کامل پالایش شده است.
۵. تحلیل و نقد:
نگاه تحلیلی و انتقادی در سراسر این رویکرد حاکم بوده و مورد توجه کامل قرار گرفته است.

روح و هویت عرفان عملی

در این نگرش، عرفان عملی به‌عنوان سفری معنوی در نظر گرفته شده است. مرحوم صدرالمتألهین نیز فلسفه عرفانی خود را در قالب سفر بیان کرده و آن را در قالب «اسفار اربعه» تشریح نموده است. از همین رو، عرفان عملی نیز تحت عنوان «سیروسلوک» مطرح شده است؛ «سلوک» به معنای حرکت و «سیر» به معنای مشاهده آثار این حرکت.

رویکرد عملیاتی و تقسیم‌بندی سفر عرفانی

در این نگاه، عرفان عملی به‌عنوان یک سفر بررسی شده و ابعاد مختلف آن تحلیل گردیده است. عناصر این سفر شامل مبدأ، مقصد، منازل، راهنما، هم‌سفر و مسافر هستند. با گذشت زمان، به تقسیم‌بندی جامع‌تری دست یافتیم که در این تحقیق به آن پرداخته شده است.

نمونه‌های پیشین

از میان افرادی که با دید سفر به عرفان عملی پرداخته‌اند، می‌توان به مرحوم فیض کاشانی در رساله مختصر زادالسالک و مرحوم خواجه نصیرالدین طوسی در کتاب اوصاف الاشراف اشاره کرد. هرچند این آثار تا حدودی به این موضوع پرداخته‌اند، اما بسیار ناقص به نظر می‌رسند.

ساختار تحقیق: نگرش نوین به عرفان عملی شیعی

پیشگفتار

در پیشگفتار این کتاب، ضرورت تألیف و پرداختن به موضوع عرفان عملی، به همراه پیشینه مربوطه مورد بررسی قرار گرفته است.

تقسیم‌بندی تحقیق

این تحقیق به پنج بخش اساسی تقسیم شده است:

۱. بخش اول: آگاهی‌های مقدماتی

این بخش به پیش‌نیازهای ضروری برای ورود به عرفان و سلوک به‌عنوان یک سفر می‌پردازد.

فصل اول: چشم‌انداز سفر

هر کاری که مدت‌زمان قابل‌توجهی را می‌طلبد و هدف مشخصی دارد، نیازمند یک چشم‌انداز اولیه است. چشم‌انداز سیروسلوک نیز از این قاعده مستثنی نیست.

فصل دوم: ماهیت سفر

بررسی ماهیت سفر الی الله و اینکه این سفر با جسم انجام می‌شود یا با جان.

فصل سوم: ضرورت سفر

این فصل اهمیت سیر الی الله را مورد بحث قرار می‌دهد. مطالعه این فصل چنان تأثیرگذار است که بعید است خواننده‌ای پس از آن، مسیر دیگری به‌جز سیر الی الله را به‌عنوان اولویت خود قرار دهد.

فصل چهارم: موانع شروع سفر

این فصل به موانع موجود برای آغاز سفر پرداخته است. موانع شامل کسانی که هیچ شناختی از این مسیر ندارند، تا افرادی که استاد این علوم‌اند اما اهل این راه نیستند.

فصل پنجم: سفارش‌های پیش از سفر

توصیه‌هایی که سالک باید پیش از آغاز مسیر به آن‌ها توجه داشته باشد و در عمل به کار ببندد.

فصل ششم: تعداد سفرها

سالک باید بداند چه تعداد سفر معنوی در پیش دارد.

فصل هفتم: مدت سفر

مدت‌زمان مورد نیاز برای این مسیر مورد بحث قرار گرفته است.

۲. بخش دوم: لوازم سفر

توضیح ابزارها و ملزوماتی که برای طی مسیر سیروسلوک ضروری است.

۳. بخش سوم: مقاطع و مراحل سفر

بررسی مراحل مختلف و نقاط عطف در این سفر معنوی.

۴. بخش چهارم: آگاهی‌های تکمیلی

این بخش اطلاعاتی را ارائه می‌دهد که سالک پس از آگاهی از مقدمات، لوازم، و مراحل سفر، نیازمند آن‌ها است.

۵. بخش پنجم: دستاوردهای سفر

این بخش پایانی به دستاوردهای معنوی حاصل از سفر الی الله اختصاص دارد.

ویژگی های کتاب

این کتاب در مجموع شامل بیست و پنج فصل بوده و با فهرس، نزدیک به ۹۰۰ صفحه را در بر می گیرد. هدف اصلی این اثر، ارائه جامع ترین مطالب در حوزه عرفان عملی است به طوری که هیچ نکته ای ناگفته نماند.

بخش دوم: لوازم سفر

بخش دوم این کتاب به لوازم و ضروریات سفر معنوی اختصاص دارد و شامل پنج فصل است:

فصل هشتم: مسافر سفر

در این فصل به ماهیت و ویژگی های مسافر این سفر پرداخته می شود:

۱. آیا مسافر باید مرد باشد یا زن نیز می تواند این سفر را آغاز کند؟
۲. آیا کودکان قادر به پیمودن این مسیر هستند؟
۳. آیا این سفر مختص به افراد عالم است یا جاهلان و بی سوادان نیز می توانند در آن گام بردارند؟
۴. آیا جسم در این مسیر نقش دارد یا روح؟
۵. کدام بُعد از ابعاد انسان در این سفر مورد توجه قرار می گیرد؟ پاسخ به این پرسش ها مشخص می کند که مسافر واقعی این سفر کیست.

فصل نهم: هم سفران و همراهان سفر

این فصل به بررسی نقش هم سفران در این مسیر معنوی می پردازد. ارتباط میان سالکان چگونه باید باشد؟ آیا رابطه ای خاص بین آن ها تعریف شده است؟ در این بخش تأکید می شود که سفر بدون مسافر امکان پذیر نیست و بدون همراه و هم سفر نیز دچار کمبود خواهد بود.

فصل دهم: مرکب سفر

این فصل بر مفهوم عشق و محبت به عنوان مرکب سفر تمرکز دارد. به باور نویسنده، این بحث از مهم ترین و عمیق ترین موضوعات مرتبط با عشق است که در این کتاب به تفصیل مورد توجه قرار گرفته است.

فصل یازدهم: راهنمای سفر

این فصل به ضرورت وجود راهنما در مسیر سلوک می پردازد. در اینجا، نقش استاد، پیر، و مرشد بررسی می شود. همچنین به اشکالات رایجی که ممکن است ذهن ها در این باره داشته باشند، پاسخ داده شده است، از جمله: آیا این فرآیند نوعی مرید و مرادبازی است؟ آیا اطاعت محض از غیر معصوم جایز است؟ بیش از ده اشکال اساسی در این زمینه مطرح شده و به طور دقیق پاسخ داده شده است.

فصل دوازدهم: زاد و توشه سفر

این بخش به یکی از مهم ترین موضوعات، یعنی زاد و توشه سفر می پردازد. مواردی چون ادب، یاد مرگ، مراقبه، محاسبه، مشارطه، و نفی خواطر از جمله موضوعاتی هستند که به تفصیل در این فصل بررسی شده اند. این موضوعات در حقیقت اساس زندگی سلوکی را تشکیل می دهند و بدون آن ها سالک نمی تواند مسیر خود را ادامه دهد.

بخش سوم: مقاطع و مراحل سفر

فصل سیزدهم: مبدأ سفر

این فصل به آغاز سفر پرداخته و بررسی می‌کند که این مسیر از کجا شروع می‌شود و مبدأ حرکت سالک کجاست.

فصل چهاردهم: منازل سفر

این فصل مفصل‌ترین بخش کتاب را تشکیل می‌دهد، چراکه در گذشته، عرفان عملی عمدتاً بر همین بخش متمرکز بوده است. مهم‌ترین اثر مرتبط با این موضوع، منازل السائرین نوشته مرحوم خواجه عبدالله انصاری است. در این فصل، بیست‌وهفت نظر متفاوت درباره تعداد منازل راه خدا مورد بررسی قرار گرفته است. یکی از این آراء، نظریه مرحوم خواجه عبدالله انصاری در منازل السائرین است که شامل صد منزل است. این نظریه تنها بخشی از یک فصل این کتاب را به خود اختصاص داده است. در این بخش، نسبت این کتاب با منازل السائرین که پیش‌تر به عنوان متن اصلی عرفان عملی شناخته می‌شد، به طور کامل بررسی شده است. همچنین، نظریه‌های دیگر از جمله نظریه مرحوم بحر العلوم در کتاب سیروسلوک که تعداد منازل را دوازده می‌داند، تحلیل و نقد شده است.

نظر ابتکاری نویسنده درباره منازل سفر

پس از تحلیل و نقد تمامی بیست‌وهفت نظریه، نظریه ابتکاری و ابداعی خود را ارائه نمودیم. این نظریه بر پنج عنصر کلیدی استوار است:

۱. مراتب وجودی انسان:

انسان به عنوان موجودی چندلایه و پیچیده، دارای مراتب مختلفی است.

۲. مراتب وجودی جهان هستی:

ساختار چندلایه جهان نیز باید مورد توجه قرار گیرد.

۳. اعمال و آداب سالک:

سالک در هر مرتبه از مراتب وجودی، باید اعمال و آداب خاصی را رعایت کند.

۴. حالات و مقامات:

هر مرتبه حالات و مقاماتی برای سالک به همراه دارد.

۵. آفات احتمالی:

در هر مرحله، ممکن است آفاتی سالک را تهدید کند.

بررسی مراتب وجودی و حالات سالک

به عنوان نمونه:

۱. در عالم برزخ، اعمال خاصی برای عبور از این مرحله ضروری است. همچنین، حالات و مقاماتی در این عالم برای سالک پیش می‌آید و آفاتی نیز ممکن است گریبان‌گیر او شود.

۲. این روند در عالم عقل و جبروت نیز ادامه دارد. هر مرتبه با اعمال، حالات و آفات مشخصی همراه است.

تقسیم‌بندی نهایی

پس از تحلیل این پنج عنصر، تعداد منازل سفر به شش یا هفت مقام تقسیم شده است. مراتب مورد بررسی شامل موارد زیر است:

۱. عالم ماده

۲. عالم برزخ

۳. عالم عقل و جبروت

در ادامه، این بحث به سه حالت سالک منتقل می‌شود:

۱. توحید افعالی

۲. توحید اسمایی و صفاتی

۳. توحید ذاتی

هر یک از این حالات، ویژگی‌ها، آفات، و دستاوردهای خاص خود را دارد. به‌طور خاص، در مراحل پایانی سفر، سالک به توحید افعالی، سپس به توحید اسمایی و در نهایت به توحید ذاتی می‌رسد. توحید ذاتی که هدف غایی این سفر است، به‌طور مفصل مورد بحث قرار گرفته است.

استناد به آیات و روایات

در تمامی مراحل این طرح، تلاش شده است تا از آیات قرآن و روایات بهره گرفته شود. این استنادات، عمق و غنای بیشتری به مباحث ارائه‌شده افزوده و طرح را به یک نوآوری جامع تبدیل کرده است.

فصل چهاردهم: منازل سفر

مقدمه بحث

در ابتدای بحث منازل سفر، چند مقدمه اساسی ذکر شده است. از جمله این که سالکان این مسیر معنوی دارای دو نوع حالات، آفات و اعمال هستند:

۱. حالات عمومی، آفات عمومی، اعمال عمومی:

این موارد برای تمامی سالکان در مسیر سیروسلوک الی الله به‌ویژه در عالم برزخ رخ می‌دهد.

۲. حالات خاص، آفات خاص، اعمال خاص:

این موارد به تجربیات ویژه برخی از سالکان در شرایط خاص مربوط می‌شود.

در این کتاب، تمرکز بر حالات، آفات و اعمال عمومی است، چراکه هدف مطالعه تجربیات مشترک تمامی سالکان است؛ درست مانند آنچه در اصول فقه، ظن نوعی حجیت دارد، نه ظن شخصی.

حقیقت منازل سفر

در این بخش، سی عبارت مختلف برای بیان حقیقت منازل سفر مطرح شده است. از جمله:

۱. برخی آن را حجاب می‌نامند.

۲. برخی دیگر عالم یا اسم خطابش می‌کنند.

این عبارات در واقع بیان‌کننده جنبه‌های مختلف یک حقیقت واحد هستند که با چهره‌های متنوع ظاهر می‌شوند. این تحلیل نوآورانه است و در آثار دیگر پیشینه‌ای مشابه ندارد.

فصل پانزدهم: مقصد سفر

پایان سفر

این فصل به بررسی نقطه پایانی سفر سلوکی پرداخته است. برای توضیح مقصد سفر، ۲۰ تا ۳۰ تعبیر از عرفا گردآوری شده و سه یا چهار تعبیر به‌طور تفصیلی بررسی شده است:

۱. کون جامع

۲. اسفار اربعه

۳. انسان کامل

۴. فناء فی الله

این تعبیر تفسیر شده و بحث در این بخش به پایان رسیده است.

فصل شانزدهم: کریوه‌ها و گردنه‌های سفر

سختی‌ها و بزنگاه‌ها

در مسیر سیروسلوک، همانند یک سفر فیزیکی، گردنه‌ها و بزنگاه‌هایی وجود دارد که عبور از آن‌ها نیازمند توجه و صبر است. این موضوع از میان آثار اهل معرفت جمع‌آوری شده است، اما تاکنون هیچ‌کس به صورت مستقل به آن نپرداخته بود. همین امر نیازمند صرف زمان و تحلیل گسترده بوده است.

سختی‌ها و بزنگاه‌ها

در مسیر سیروسلوک، همانند یک سفر فیزیکی، گردنه‌ها و بزنگاه‌هایی وجود دارد که عبور از آن‌ها نیازمند توجه و صبر است. این موضوع از میان آثار اهل معرفت جمع‌آوری شده است، اما تاکنون هیچ‌کس به صورت مستقل به آن نپرداخته بود. همین امر نیازمند صرف زمان و تحلیل گسترده بوده است.

فصل هفدهم: راه میان‌بر سفر

امکان راه میان‌بر

این فصل به امکان وجود راه‌های میان‌بر در مسیر سلوک پرداخته است. نکات مطرح‌شده عبارت‌اند از:

۱. ماهیت میان‌بر بودن سیروسلوک:
کل مسیر سیروسلوک در واقع نوعی راه میان‌بر محسوب می‌شود.
۲. راه میان‌بر در سلوک عملی:
در مسلک مولی حسینقلی همدانی، معرفت نفس به عنوان یک راه میان‌بر مطرح شده است.

روش‌ها و توضیحات

دو روش عمده به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته‌اند:

۱. نفی خواطر:
تمرکز بر نفی افکار پراکنده و تمرکز بر یاد خدا.
 ۲. طریقه احراق:
نوعی طریقه روحانی که درک و عمل به آن برای سالکان حیاتی است.
- این بخش با توضیحات دقیق و تحلیل کامل به پایان رسیده و نکات ارزشمندی را برای علاقه‌مندان فراهم کرده است.

بخش چهارم: آگاهی‌های تکمیلی

این بخش به ارائه اطلاعاتی فراتر از مقدمات سفر پرداخته و شامل چهار فصل است.

فصل هجدهم: راه‌های انحرافی و مشابه سفر

در کنار مسیر اصلی عرفان عملی، راه‌های انحرافی یا مشابهی وجود دارند که بررسی آن‌ها در این فصل انجام شده است. از جمله:

۱. تصوف منحرف:
این مسیر به طور تفصیلی نقد و تحلیل شده است.
۲. راه مقصد پنداشتن امام:
نظریه شیخیه و برخی دیدگاه‌های انجمن حجتیه مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۳. علوم غریبه:

دستیابی به دانش‌هایی که تأثیرگذاری خاصی دارند، اما مسیر اصلی سلوک را منحرف می‌کنند.

۴. زهد بدون عرفان و عبادت بدون عرفان:

به تفاوت میان زهد عارفانه و زهد زاهدانه، و عبادت عارفانه و عبادت عابدانه پرداخته شده است. این موضوع در عبارات ابن سینا نیز مورد نقد قرار گرفته و با استناد به روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) به تفصیل بررسی شده است.

فصل نوزدهم: قطاع‌الطریق و رهزنان سفر

این فصل به معرفی افرادی می‌پردازد که مانع حرکت در راه خدا هستند و از رسیدن افراد به مسیر سلوک جلوگیری می‌کنند.

فصل بیستم: آفات سفر

در این فصل، آفات و چالش‌هایی که ممکن است سالک را در مسیر معنوی خود تهدید کنند، تحلیل شده است.

فصل بیست و یکم: سبک‌بالی یا سنگین‌حالی در سفر

این فصل به بررسی مفهوم قبض و بسط سلوکی اختصاص دارد. موارد مطرح شده شامل:

۱. ماهیت قبض و بسط:

این حالات گاهی خواسته، گاهی ناخواسته، گاهی مجهول‌السبب و گاهی معلوم‌السبب هستند.

۲. راه‌حل‌ها:

هرکدام از حالات قبض یا بسط دارای روش‌های برطرف شدن خاصی هستند.

۳. علائم قبض و بسط:

آیا وجود قبض یا بسط تنها علامت خاصی است؟

۴. منشأ قبض و بسط:

منبع این حالات چیست؟

باتوجه به تفحص‌های انجام‌شده، مشخص شده که آثار مثبت و مطالعات جامع درباره قبض و بسط سلوکی محدود یا پراکنده است. به همین دلیل، این فصل به جمع‌آوری و تبیین این موضوعات اختصاص یافته است، تا سالک بتواند شناخت و راهکارهای لازم را به دست آورد.

فصل بیست و دوم: زبان سفر یا اصطلاحات سلوک

زبان خاص اهل معرفت

اهل معرفت، چه در عرفان نظری و چه در عرفان عملی، از زبان و اصطلاحات خاصی استفاده می‌کنند. در اینجا تمرکز بر عرفان عملی است و به دلیل نگارش کتاب به زبان فارسی، عمدتاً به اصطلاحات فارسی پرداخته شده است.

پیش‌زمینه بحث

این فصل با مقدمه‌ای در باب اصطلاحات عرفانی آغاز می‌شود؛ بحثی متین و بنیادین که قابلیت تبدیل شدن به کتابی مستقل را دارد. با وجود پیشنهاداتی برای انتشار مستقل آن، تصمیم گرفته شد تا بخشی از این بحث به صورت مختصر در همین کتاب مطرح شود.

هدف بحث اصطلاحات

توجه اصلی در این فصل به اصطلاحات مشهور است تا خوانندگان پس از مطالعه کتاب، بتوانند اشعار و متونی از جمله غزل‌های حافظ یا اشعار مولوی و مغربی را درک کنند. هدف این است که خواننده با مفاهیم عمیق عرفانی در زبان فارسی آشنا شود و از آن‌ها بهره‌برداری نماید.

بخش پنجم: دستاوردهای سفر

این بخش، شامل سه فصل است که تحت عنوان "دستاوردهای سفر" شناخته می‌شود:

فصل پیشتازان سفر

یکی از کمبودهای بزرگ در حوزه عرفان شیعی، نبود کتابی مشابه تذکره‌الاولیاء است. در همین راستا، این جانب از اصحاب سر ائمه اطهار (علیهم‌السلام) شروع کرده و تا کنون زندگی‌نامه ۱۱۳ نفر از عرفای شیعی را جمع‌آوری نموده‌ام. این افراد، بی‌تردید از اهل عرفان و تشیع هستند و زندگی‌نامه آن‌ها با محوریت عرفانی بررسی شده است:

۱. سیر معنوی آن‌ها
۲. حالات و اعمال
۳. روحیات اخلاقی
۴. آثار علمی و عرفانی (در صورت وجود)

فصل خاطرات سفر

گزارش‌های اهل سلوک از مسیر معنوی خود، هرچند پراکنده‌اند، اما وقتی جمع‌آوری شوند، به مجموعه‌ای قابل توجه تبدیل می‌شوند. برخی نمونه‌های برجسته شامل:

۱. سید محمد نوربخش در شرح گلشن راز
۲. قاضی سعید قمی
۳. مرحوم بحر العلوم
۴. مرحوم آقای قاضی
۵. مرحوم مولی حسینقلی همدانی

این بزرگان از تجربیات، حالات، و مکاشفات خود گزارش‌هایی به جا گذاشته‌اند که در این فصل بررسی شده است.

فصل ارمغان سفر

بر اساس روایت مشهور نبوی: «مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْعَيْنَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ»^۱ این فصل به حکمت‌های گفتاری بزرگان عرفان اختصاص دارد. روش این کار مشابه رویکرد عطار نیشابوری در تذکره‌الاولیاء است:

۱. معرفی شخصیت عارف
۲. نقل حکمت‌های گفتاری او

ارمغان سفر به عنوان دستاورد سیر الی الله مورد توجه قرار گرفته و ما امیدواریم در آینده بتوانیم این بخش را تحت همین عنوان به طور مستقل منتشر کنیم.

ویژگی‌های برجسته کتاب

این کتاب با هدف برطرف کردن دو مشکل عمده در حوزه عرفان عملی تدوین شده است:

۱. ثقیل و دشوار بودن برخی آثار:

بسیاری از منابع عرفانی به قدری پیچیده و سنگین اند که تنها برای مخاطبان خاص قابل استفاده هستند.

۲. بازاری و سطحی بودن برخی دیگر:

در مقابل، برخی آثار آن قدر سطحی و دم‌دستی اند که خواننده پس از مطالعه تعداد اندکی از آن‌ها، احساس می‌کند مطلب جدیدی برای یادگیری وجود ندارد. متأسفانه، این نوع آثار به وفور یافت می‌شوند و گاه به ابتذال کشیده شده‌اند.

هدف و رویکرد کتاب

این کتاب تلاش کرده است تا تعادلی میان علمی بودن و قابل فهم بودن ایجاد کند:

۱. قابلیت تدریس:

این اثر علمی است و می‌تواند در حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها تدریس شود.

۲. قلم روان:

متن کتاب به گونه‌ای نوشته شده که برای طیف گسترده‌تری از خوانندگان قابل درک باشد. البته برخی بخش‌ها ممکن است کمی سنگین به نظر برسد و نیاز به پاورقی یا توضیحات تکمیلی داشته باشد.

جامعیت و استناد

۱. این کتاب، اثری جامع است و تلاش کرده تا تمامی جنبه‌های عرفان عملی را پوشش دهد.

۲. استناد به آیات و روایات: مطالب کتاب مبتنی بر متون دینی، آیات قرآنی و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) است. همچنین، از سخنان بزرگان معرفت و شخصیت‌های شیعه بهره گرفته شده است.

پرکردن خلأ علمی

این کتاب با اتکا بر منابع شیعی و ارائه دیدگاه‌های جدید، می‌تواند خلأ موجود در حوزه عرفان عملی را تا حد زیادی پر کند و اثری ارزشمند برای علاقه‌مندان و پژوهشگران باشد. امید است که با مطالعه دقیق این کتاب، نکته یا سؤال بی‌پاسخی برای خوانندگان باقی نماند.

رفع مشکلات آثار عرفانی موجود

این کتاب با هدف مواجهه با دو چالش اصلی در حوزه عرفان عملی نوشته شده است:

۱. پیچیدگی و دشواری متون عرفانی قدیمی:

بسیاری از آثار عرفانی به دلیل زبان ثقیل و سنگین، تنها برای مخاطبان خاص قابل استفاده هستند.

۲. سطحی و عامیانه بودن برخی متون مدرن:

در مقابل، برخی آثار آن قدر ساده و دم‌دستی هستند که خواننده پس از مطالعه چند نمونه، احساس می‌کند دیگر چیزی برای یادگیری باقی نمانده است. متأسفانه، این گونه آثار به وفور منتشر شده و گاهی تا حد ابتذال تنزل یافته‌اند.

تلفیق علمی بودن و قابل فهم بودن

این کتاب تلاش کرده است تا میان علمی بودن و ساده فهم بودن تعادل ایجاد کند:

۱. کاربرد آموزشی:

این کتاب از لحاظ محتوایی به اندازه‌ای غنی است که می‌توان آن را در حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها تدریس کرد.

۲. قلم روان و شفاف:

متن کتاب به گونه‌ای نگارش شده که برای طیف گسترده‌تری از خوانندگان قابل درک باشد، اگرچه در برخی بخش‌ها، سنگینی محتوا است نیاز به توضیحات یا پاورقی‌های تکمیلی داشته باشد.

جامعیت در محتوا

این کتاب اثری جامع و فراگیر است که تلاش کرده است هیچ موضوع مهمی در عرفان عملی را نادیده نگیرد:

۱. استناد به متون اصیل:

تمام مطالب کتاب مبتنی بر آیات قرآن کریم، روایات اهل بیت (علیهم السلام) و سخنان بزرگان معرفت است.

۲. تمرکز بر عرفان شیعی:

اثر، با ارائه دیدگاه‌های بزرگان شیعه، به گونه‌ای طراحی شده که خلأ موجود در این زمینه را پر کند.

پاسخگویی به پرسش‌ها

هدف این کتاب آن است که اگر خواننده‌ای کتاب را یک یا دو بار با دقت مطالعه کند و واقعاً خواهان یادگیری باشد، دیگر هیچ نکته مبهم یا سؤال بی‌پاسخی در زمینه عرفان عملی برای او باقی نماند.

سؤال: بررسی بحث فنا در کتاب آمده است؟

پاسخ:

بحث فنا در فصل مربوط به مقصد سفر بررسی شده است، زیرا سفر دارای دو مقصد اصلی است:

۱. مقصد میانی:

انتهای سفر اول که به فناء فی الله و تجلی توحید ذاتی می‌رسد.

۲. مقصد پایانی:

تکمیل اسفار اربعه که آخرین آن سیر از خلق به سوی خلق اما با همراهی حق تعالی است.

سؤال:

بحث استاد را با چه رویکردی مطرح کردید؟

پاسخ:

در موضوع استاد، ما رویکرد جامعی داشتیم که به صورت مراحل زیر مطرح شده است:

۱. طرح کلی بحث:

ابتدا بحث ضرورت وجود استاد را به صورت کلی مطرح کردیم. سپس به شاخصه‌ها و ویژگی‌های استاد کامل پرداختیم.

۲. شاخصه‌های کمال و عدم کمال:

شاخصه‌های کمال:

پنج تا شش شاخصه مشخص شد که نشان‌دهنده انسان کامل است.

شاخصه‌های عدم کمال:

ویژگی‌هایی که عدم وجود کمال در فرد را نشان می‌دهند. این بخش به جلوگیری از انحرافات کمک شایانی می‌کند.

۳. وعده الهی و تلاش انسان:

بر اساس آیات و روایات، تأکید شده که اگر کسی به دنبال انسان کامل باشد، خداوند او را هدایت خواهد کرد. به عنوان مثال:

آیه شریفه «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ»^۲

روایت حضرت زهرا (سلام الله علیها):

«نَأْصَعِدَ إِلَى اللَّهِ خَالِصَ عِبَادَتِهِ أَهْبَطَ اللَّهُ إِلَيْهِ أَفْضَلَ مَصْلَحَتِهِ»^۳

۴. بررسی موارد شبهه‌ناک:

هنگامی که فردی با کسی که در مورد استادی او شبهه وجود دارد، مواجه شود، راهکارهای زیر مطرح شده است:

یقین به کمال:

در این صورت تبعیت کامل لازم است.

شک در کمال:

اگر شک وجود داشته باشد، مراحل زیر توصیه شده است:

اگر فرد مأمور و مجاز به دستگیری باشد (مانند مرحوم شیخ عباس قوچانی)، تبعیت به مقدار مجاز امکان‌پذیر است.

اگر یقین به هوی و هوس داشتن فرد وجود داشته باشد، تبعیت کاملاً نفی می‌شود.

در صورت شک، تحقیق بیشتر برای روشن شدن وضعیت فرد توصیه شده است. روش تحقیق در خلأ و در ملأ به تفصیل در کتاب توضیح داده شده است.

۵. قانون کلی:

یک قانون کلی بیان شده است که اگر کسی در جستجوی انسان کامل باشد و در این مسیر تلاش کند، خداوند متعال به وعده خود عمل کرده و او را هدایت خواهد کرد.

۶. نظر مرحوم آیت‌الله بهجت:

در کنار توضیحات فوق، نظر خاص مرحوم آیت‌الله بهجت درباره این موضوع ارائه شده که با دیدگاه‌های دیگر تفاوت‌هایی دارد.

سؤال:

در رابطه با الهامات که یکی از منازل است، مبحثی آورده‌اید؟

پاسخ:

بله، در پیشگفتار کتاب، بحثی جامع پیرامون ادراکات انسانی مطرح شده است که شامل هفت یا هشت دسته است. این دسته‌بندی به شرح زیر است:

۱. ادراکات حسی:

مشترک میان همه انسان‌ها، مگر کسی که حس خاصی را فاقد باشد. همان‌طور که گفته شده: «مَنْ فَقَدَ حَسًّا فَقَدَ فَقْدَ عِلْمًا».

۲. ادراکات خیالی:

توانایی انسان در ایجاد تصاویر و مفاهیم ذهنی.

۳. ادراکات کلی و عقلی:

این نوع ادراکات محدود به همه افراد نیست و به توانایی عقلانی خاص نیاز دارد.

۴. ادراکات سالکانه:

مرتبط با حالات و تجربیات عرفانی سالکان.

۵. ادراکات عارفانه:

تجربه‌ها و مشاهدات خاص انسان کامل در عرفان.

۶. وحی:

بالاترین سطح ادراک که مختص پیامبران و افراد برگزیده است.

در ادراکات سالکانه، بحث الهام مطرح شده است. الهامات صادق‌ای که در کتب اهل معرفت ذکر شده‌اند نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند.

بررسی شاخصه‌های کشف و الهام

این کتاب به اجمال به شاخصه‌های مرتبط با صدق و کذب کشف و الهام پرداخته است. در این بخش، معیارهایی برای تشخیص حقانیت یا بطلان یک الهام، مشاهده یا کشف ارائه شده است. از آنجایی که این بحث به حوزه عرفان نظری تعلق دارد و نه عرفان عملی، به صورت مختصر در کتاب آمده است. برای بررسی جامع‌تر، کتاب مستقلاً در حوزه عرفان نظری تدوین شده که شامل هفت بخش و فصل‌های متعدد است. هدف از این رویکرد، جلوگیری از خلط میان عرفان نظری و عملی بوده است.

سؤال:

علم حضوری و کشف یکی هستند؟

پاسخ:

خیر، این دو متفاوت‌اند. دامنه علم حضوری بسیار وسیع‌تر از کشف است، اگرچه گاهی ممکن است در برخی موارد به جای یکدیگر به کار روند.

سؤال:

در کشف بین معلوم و عالم، آیا صورت در کار نیست؟

پاسخ:

درست است که در کشف، میان معلوم و عالم صورت وجود ندارد؛ اما این مسئله به معنای عدم احتمال خطا در مقام تعبیر نیست. در علم حضوری، به دلیل نبود صورت، ممکن است خطا وجود نداشته باشد. با این حال، هنگامی که فرد تلاش می‌کند تا این علم حضوری را به مفاهیم ذهنی تبدیل کرده و سپس آن را به الفاظ یا مشهودات منتقل کند، احتمال خطا بسیار افزایش می‌یابد. این مرحله خود یک بحث دقیق و پیچیده است.

بررسی خطا در علوم حصولی و حضوری

در رابطه با علم حصولی:

دیدگاه علامه طباطبایی و شهید مطهری:

این دو بزرگوار معتقدند که حتی در علم حصولی، خطای نفسی وجود ندارد. خطایک امر نسبی است و در علوم حصولی نیز کاملاً تحت این اصل قرار می‌گیرد.

مقاله‌های روش رئالیسم:

در مقاله چهارم و پنجم کتاب روش رئالیسم، بحث خطا در ادراکات به خوبی مطرح شده است. این دیدگاه بیان می‌کند که خطا در علوم حصولی یک امر نسبی است و خطاهای نفسی در این نوع ادراکات وجود ندارد.

در علم حضوری، با توجه به ذات آن، خطا به نسبت علوم حصولی حتی کمتر است. با این حال، تعبیر و انتقال مفاهیم حاصل از علم حضوری به علم حصولی همچنان می‌تواند زمینه‌ساز خطا باشد.

سؤال:

آیا کشف از مصادیق علم حصولی است یا حضوری؟

پاسخ:

کشف از مصادیق علم حضوری است. حتی مرحوم علامه طباطبایی (رحمت‌الله‌علیه) معتقد بودند که همه علوم حصولی به نوعی مبتنی بر علم حضوری هستند. واقعیت این است که انسان ارتباط مستقیمی با خارج ندارد؛ بلکه تمام ادراکات در درون خود تنیده شده و ساخته می‌شود.

مشکل کشف در خیال متصل

یکی از مشکلات کشف، این است که بسیاری از موارد آن در خیال متصل رخ می‌دهد و نه در خیال منفصل.

خیال متصل:

کشف به‌عنوان نتیجه چیزی که خود انسان در ذهن خود ساخته است. به‌عنوان مثال، مرحوم علامه طباطبایی (رحمت‌الله‌علیه) توضیح می‌دادند که اگر فردی دو بار در شبانه‌روز، در یک اتاق خلوت تصور گنبد امام رضا (علیه‌السلام) یا صورت مرحوم امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) را انجام دهد، پس از مدتی، آن تصویر را به‌وضوح می‌بیند. این نوع کشف، کشف در خیال متصل است و ارزش ثبوتی ندارد.

خیال منفصل:

کشفی که به واقعیتی خارج از ذهن فرد مرتبط است. این نوع کشف باید توسط استاد اهل معرفت تشخیص داده شود.

مقایسه خواب و کشف صوری

اهل معرفت معتقدند که خواب به‌مراتب از کشف صوری قوی‌تر است. دلیل این امر، تأثیر کمتر عناصر خارجی در خواب نسبت به کشف صوری است. باین‌حال، خواب نیز زمانی که وارد ذهن می‌شود، ممکن است تحت تأثیر اعتقادات خاص فرد، تفسیر متفاوتی پیدا کند.

سؤال:

آیا همه علوم حصولی به علوم حضوری بازمی‌گردند؟

پاسخ:

بله، تمام علوم حصولی به علوم حضوری بازمی‌گردند. در واقع، با قطع نظر از خارج، آنچه انسان می‌بیند و ادراک می‌کند، حاصل ساختارهای ذهنی خود اوست. در علوم خیالی و حسی، نفس انسان در حال ساخت ادراکات است و با همین ادراکات در ارتباط قرار می‌گیرد. خطا زمانی رخ می‌دهد که این ادراکات با یک امر خارجی سنجیده شود.

سؤال:

آیا کشف میزان دارد؟

پاسخ:

بله، هر کشفی دارای میزان است. حتی وحی که خالص‌ترین نوع ادراک است، میزان دارد: ظاهر آیات وحی مانند «يَذْكُرُ اللَّهُ فَوْقَ أَيِّدِيهِمْ^۴» یا «وَجُودُهُ يَوْمَ مَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ^۵» ممکن است این تصور را به‌وجود آورد که خداوند دارای دست یا صورت است. اما این ظاهر باید در پرتو مفهوم کلیدی «لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ^۶» بررسی شود.

میزان کشف

کشف نیز دارای میزانهایی است که به شرح زیر است:

۱. قرآن کریم

۲. کشف معصومین (علیهم‌السلام)

۳. عقل صریح

۴. کشف انسان کامل

یکی از دلایل نیاز انسان به استاد کامل در مسیر عرفان این است که تنها انسان کامل قادر به تشخیص کشف رحمانی، شیطانی یا ناشی از عوامل دیگر است. به‌عنوان مثال، ممکن است فردی در اربعین ذکر خود دچار مکاشفه‌ای شود

که نیاز به تغییر ذکر وی باشد. این تغییر باید توسط استاد تشخیص داده شود.

سؤال:

آیا این کتاب انسان را از استاد بی نیاز می کند؟

پاسخ:

خیر. اهل معرفت معتقدند که استاد بیشتر برای مراحل میانی و پایانی مسیر سلوک ضرورت دارد. اما در مراحل اولیه، مرحوم علامه طباطبایی (رحمت الله علیه) توصیه ای ساده و عملی دارند که می تواند فرد را در مسیر قرار دهد:

۱. مراقبه:

از لحظه ای که صبح از خواب بیدار می شود تا شب، فرد باید مراقب باشد که اتصال خود را با خداوند حفظ کند و همواره خود را در محضر پروردگار بداند.

۲. اخلاص در اعمال:

تمامی کارهایی که فرد در طول شبانه روز انجام می دهد، باید صرفاً برای رضای خدا باشد.

علامه طباطبایی (رحمت الله علیه) تأکید داشتند که با رعایت این دو اصل، حتی در مدت زمانی کمتر از یک دوره اربعین، حال و رفتار انسان تغییر می کند. این نظارت بر خود نیز باید با دیدگاه صفات جمالی خداوند انجام شود؛ یعنی توجه به خداوند مهربان، لطیف و زیبا، نه با صفاتی چون جبار و منتقم.

سؤال:

آیا مطالب کتاب مختص افرادی است که در مسیر سلوک پیش روی کرده اند؟

پاسخ:

خیر. هدف از نگارش این کتاب، فراهم کردن یک دید جامع برای تمامی افرادی است که علاقه مند به شناخت و فهم این مسیر هستند:

۱. چشم انداز سفر:

یکی از دلایل درج این بخش در کتاب، فراهم کردن تصویری روشن برای افراد جویای حقیقت است. این کتاب برای افرادی طراحی شده که اهل جستجو و تفحص اند و می خواهند یاد بگیرند.

۲. محدودیت هایی برای عموم:

با این حال، برخی از بخش های کتاب ممکن است برای توده مردم سخت و پیچیده باشد و بهتر است مخاطبان آن دانشجویان یا طلاب باشند. برنامه آینده، ساده سازی و تسهیل مطالب برای عموم است.

با وجود این، کتاب سعی دارد یک خلأ علمی در حوزه عرفان عملی را پر کند و به عنوان یک متن درسی معتبر عمل کند.

در زمان اقامت در قم، این کتاب به صورت درسی برای طلاب خارجی تدریس شد. آن زمان، مرکز جهانی علوم اسلامی (که بعداً به جامعه المصطفی العالمیه تغییر نام داد)، حدود هفتاد ملیت مختلف را پوشش می داد. استقبال طلاب از درس عرفان به حدی بود که برخی از آن ها خواستار جایگزینی یکی از دروس فقهی با این موضوع شدند.

همچنین، نسخه اولیه این کتاب به صورت مختصر در دو کشور ترکیه و آلمان ترجمه و چاپ شد و در مؤسسات مختلفی تدریس گردید:

۱. توسط حجت الاسلام والمسلمین دعایی در سفارت ترکیه و مرکز پونای هند.

۲. در مدرسه و مرکز امام خمینی (رحمت الله علیه) قم توسط آقای رضوانی.

این کتاب با بازخوردها و نظرات متعدد، به شکل امروزی خود رسیده و می توان گفت به خوبی چکش کاری شده است.

سؤال:

آیا مدت سفر نظرات مختلفی را شامل می‌شود؟

پاسخ:

بله، توضیح داده شد که مقصد این سفر به یک معنا ناپایان است؛ زیرا دو سفر از اسفار اربعه پایان‌پذیر نیست:

۱. سفر دوم: سفر فی‌الله.

۲. سفر چهارم: سفر فی‌الخلق.

بنابراین، وقتی سخن از پایان سفر است، معمولاً پایان سفر اول یا پایان اسفار اربعه (رسیدن به سفر چهارم) مدنظر قرار می‌گیرد. مدت‌زمان سفر اول، بسته به عوامل مختلفی متفاوت است.

عوامل سرعت سیر

در این کتاب، ده عامل برای سرعت سیر ذکر شده است که می‌تواند سفر را سریع‌تر کند. از جمله:

۱. صفا و پاکی جوهره نفس.

۲. تربیت دوران کودکی.

۳. حاذق بودن استاد.

۴. همت بلند.

این موارد به تفصیل توضیح داده شده‌اند، اما تعیین زمان دقیق برای این سفر، به صورت سال مشخصی ارائه نشده است. به عنوان نمونه:

۱. مرحوم آقا شیخ محمد بهاری، هفت‌ساله سیر کرده و به او عارف سریع‌السیر می‌گویند.

۲. مرحوم ملکی تبریزی، چهارده ساله.

۳. مرحوم مولی حسینقلی همدانی، بیست‌و یک ساله. این مدت‌ها متفاوت‌اند، اما تمرکز کتاب بر عوامل سرعت سیر بوده است.

توجه به زندگی روزمره

تلاش شده است تا کتاب، مسائل مرتبط با زندگی روزمره را نیز مدنظر قرار دهد. به عنوان مثال:

آفات سفر:

یکی از آفات سفر، عادات ناشایست است. حدود چهل مورد از این عادات مانند مد، ابتلا به فیلم‌ها، و خواندن رمان‌ها بررسی شده‌اند. این مطالب به گونه‌ای تنظیم شده‌اند که وزانت علمی کتاب حفظ شود، درحالی‌که زندگی روزمره نیز مورد توجه قرار گیرد.

ساختار کتاب و هدف‌گذاری

این کتاب دارای یک سیر منطقی است که از چشم‌انداز سفر شروع و به ارمغان سفر ختم می‌شود. مقاطع و مراحل مختلف سفر شامل موارد زیر بررسی شده‌اند:

۱. آفات سفر.

۲. آداب سفر.

۳. گردنه‌ها و کریوه‌ها.

۴. مشکلات سفر.

۵. راهنمای سفر.

۶. زاد و توشه سفر.

۷. مبدأ و مقصد.

۸. منازل و حالات سفر.

شاخصه‌های اصلی کتاب

پنج شاخصه اصلی در تدوین این کتاب مورد توجه قرار گرفته است:

۱. جامع‌نگری.

۲. شیعی بودن.

۳. استناد به متون دینی.

۴. پیراستگی از شطحیات و موارد نفرت‌زا.

۵. منطقی بودن.

در کتاب، بخش‌های متعددی برای نقد و تحلیل و چند نکته وجود دارد که باعث می‌شود متن، خلأ علمی در حوزه عرفان عملی را پر کند. علاوه بر این، در پایان هر فصل، دو بخش قرار داده شده است:

۱. خلاصه فصل.

۲. پرسش‌ها:

این پرسش‌ها به دو دسته کلی و تحلیلی تقسیم شده‌اند. تعداد زیادی از پرسش‌های تحلیلی توسط نویسندگان تدوین شده‌اند و به تدریسی بودن کتاب کمک می‌کنند.

جذابیت متن و ادغام ذوق عرفانی

تلاش شده است که کتاب، صرفاً خشک و علمی نباشد؛ بلکه جذابیت و لطافت ادبی نیز در آن لحاظ شود. برای این منظور:

۱. حدود سی تا چهل داستان کوتاه و نیمه‌کوتاه به مناسبت‌های مختلف از عرفای معاصر و اساتید نویسنده در متن گنجانده شده است.

۲. این داستان‌ها و خاطرات به گونه‌ای طراحی شده‌اند که ضمن حفظ علمی بودن متن، جذابیت کتاب را برای مخاطب افزایش دهند.

عرفان: حقیقت، طریقت و شریعت

یکی از اصول کلی مورد تأکید در این کتاب، ارتباط میان حقیقت، طریقت و شریعت در عرفان صحیح است: حقیقت زیرمجموعه طریقت است، و طریقت زیرمجموعه شریعت. در شاخصه‌های انسان کامل نیز آمده است که کوچک‌ترین کم‌اعتنایی به شریعت، نشانه سقوط است.

به عنوان نمونه، در آثار اهل معرفت ذکر شده که برخی بزرگان به دلیل رفتارهای خلاف شریعت (مانند تف کردن روبه‌قبله یا گرفتن آب با دست چپ) از اعتبار ساقط شده‌اند. مرحوم علامه طهرانی (رحمت‌الله‌علیه)، با رعایت کامل شریعت، حتی از یک فعل مکروه دوری می‌کردند.

اهمیت شریعت در عرفان عملی

از نگاه بزرگان، شریعت، فلسفه و فقه نباید به عنوان حجاب عمل کند. همان طور که مرحوم شیخ بهایی در نان و حلوا، فلسفه و فقه را کنار گذاشته و به عاشقی پرداخته است:

علم نبود غیر علم عاشقی ما بقی تلپیس ابلیس شقی ۷
تا کی ز شفا شفا طلبی از کاسه زهر دوا طلبی

فقه هم همین است. فقط فلسفه را نمی گوید. بلکه فقه را می گوید، اصول را می گوید، تفسیر را می گوید. اینکه مرحوم امام فرمود: من که از مسجد و از مدرسه بیزار شدم. مگر آدم از مسجد بیزار می شود. روایت داریم: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ فِي الْمَسْجِدِ كَالسَّمَكِ فِي الْمَاءِ». اصلاً مؤمن در مسجد مثل ماهی در آب است. مرحوم امام خمینی (رحمت الله علیه) فرموده بودند: طلبه ای که به رکوع اول نماز جماعت برسد، از حوزه بیرون برود، به درد طلبگی نمی خورد. نماز جماعت خود مرحوم امام ترک نشد. پس اینکه از مسجد و از مدرسه بیزار شدم، دارند مسجد را نماد سجاده آبکش ها... .

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ»

فهرست منابع

۱. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، الوافی، ضیاءالدین علامه و کمال فقیه ایمانی، بی‌جا، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۰.
۲. سوره عنکبوت، آیه ۲۹.
۳. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، مسترحمی، هدایت‌الله، غفاری، علی‌اکبر، بهبودی، محمدباقر، مصباح یزدی، محمدتقی، محمودی، محمدباقر، خراسان، محمد مهدی، و دیگران. ۱۴۰۳. بحار الأنوار. ۱۱۱ ج. بیروت - لبنان: دار إحياء التراث العربی، ج ۶۸، ص ۱۸۴.
۴. سوره فتح، آیه ۱۰.
۵. سوره قیامت، آیه ۲۲ و ۲۳.
۶. سوره شوری، آیه ۱۱.
۷. نان و حلوا، شیخ بهایی، بخش ۴.